

urbanització del primer tram fins a arribar a l'altura dels dipòsits vells de l'aigua. Altres espais que es veïren envaïts per la construcció de cases van ser el sector del carrer de l'Hospital i l'espai fins a la carretera de Vic, sent el carrer de Bilbao un dels més representatius. Aquesta urbanització no era pas contínua, sinó que entre casa i casa encara quedaven hortes que amb el temps també serien edificades.

Dins la ciutat antiga hi hagué aixecaments de pisos i reconversions de golfes en nous habitatges atesa la demanda de pisos de lloguer. Aquest increment de l'altura de les cases va ser particularment notable en alguns barris pagesos, d'una manera especial en el de les Escodines, en què els propietaris cercaren l'obtenció de rendes de lloguer i els pisos alts van ser ocupats per les famílies obreres de les fàbriques properes. També dins el nucli antic hi hagué algunes reformes urbanes com a resultat de l'expropiació i l'enderrocament de cases, com en els casos de la plaça de Nostra Senyora de Montserrat, per interès del fabricant Borràs i Balcells, o el de la placeta del Carme per aconseguir més llum i aire per al carrer Cap del Rec. La plaça Cots, amb la reixa que tanca Casa Caritat, també va ser una novetat d'aquests anys, encara que la urbanització estrella va ser la del passeig.

La urbanització del passeig de Pere III, per on discorria el torrent de Predicadors, va ser una iniciativa del propietari dels terrenys, el senyor Ildefons de Casanovas, que començà l'any 1878, però que s'anà perllongant per no haver-hi ple acord entre el propietari i els interessos de l'Ajuntament, en el qual hi havia membres que també tenien propietats en el mateix paratge o molt propers. Finalment, el 1882 hi hagué acord definitiu i l'any 1891 se'n va poder inaugurar el primer tram després d'haver-hi noves dificultats en el tema de les rasants o inclinació de la via, i en relació amb l'enllaç amb el carrer de Jaume I, que es va resoldre a favor d'un dels propietaris, l'alcalde de Manresa.

Tots els anteriors projectes i realitzacions d'ampliació de la part edificada del municipi es van fer sense cap pla d'eixample, cosa que no s'aconseguí fins a l'any 1933. Les urbanitzacions seguien, més o menys, el que ja hi havia dibuixat al plànol d'alineacions de l'any 1847, amb alguns afegits posteriors, o bé per mitjà d'alineacions de l'espai a urbanitzar i les possibles connexions amb l'existent. Es marcaven en un plànol la direcció i el sentit del carrer o carrers, la inclinació (per afavorir els desguassos) i l'amplada; així com la superfície de les noves parcel·les. Entre el polítics de torn, els propietaris i l'arquitecte municipal s'havia d'arribar a l'acord. Els intents de fer un pla d'eixample sovintejaren, però quan ja estava a punt de ser-ne aprovada la confecció, unes noves eleccions i un nou alcalde paralyzaven el projecte, amb la qual cosa se seguia un urbanisme de conveniències que afavoria clarament la propietat dels predis.

L'altre element bàsic de l'estructura urbana de la ciutat era l'espai dels obradors de cinteria i petites fàbriques, i l'espai de les grans fàbriques de filats i teixits. Els obradors manuals de teixir cintes o peces de cotó es trobaven generalment sota teulada, a la tercera o quarta planta, i amb uns grans finestrals per poder aprofitar molt millor la claror i llum del sol. Les fabriquetes, com els tallers del metall i les fusteries, es trobaven al costat de ramals de la séquia per poder aprofitar petits salts d'aigua per produir energia, i algunes de situades a dins i a fora del nucli antic també tenien vapors, però aviat utilitzarien la força elèctrica. Finalment, les grans fàbriques estaven situades en dos eixos molt clars: l'un era el del riu Cardener, a banda i banda del qual sorgiren fàbriques tèxtils i farineres; l'altre era el del torrent de Sant Ignasi, que bàsicament recollia escorrials de la séquia, però que serví per a la instal·lació d'algunes de les primeres fàbriques i també dels grans tintos. Al torrent de Predicadors, molt menys important, sorgí igualment alguna fàbrica. Totes tenien màquines de vapor; en unes fàbriques el vapor actuava d'auxiliar de l'energia hidràulica i en la majoria era al revés. Les fàbriques tenien estructura vertical perquè el terreny accidentat de la ciutat no permetia les implantacions de grans plantes horitzontals com passava a les properes Sabadell i Terrassa.

Cases grises d'habitatges, fàbriques amb grans finestrals, altes xemeneies que llançaven fums i volves, carrers estrets i amb giragonses, cases de pagesos i artesans, obradors a les golfes, esglésies i convents, establiments comercials, recs i canals per on discorria l'aigua, un riu i uns torrents aprofitats per les indústries, i sobretot molt regadiu, molta horta que verdejava el nucli grisenc. Aquest era el paisatge de la Manresa del 1892.

LA POLÍTICA A MANRESA EN TEMPS DE LES BASES DE MANRESA

GEMMA RUBÍ I CASALS
Universitat Autònoma de Barcelona

En l'esfera local manresana, els anys noranta van ser decisius i determinants perquè van representar un punt d'inflexió cap al tipus de política que no es volia continuar desenvolupant i que recolzava en el caciquisme governamental protagonitzat pels conservadors de Cánovas del Castillo i pels liberals de Sagasta, un dels elements institucionals del règim de la Restauració borbònica (1875-1931). Són els anys en què més protagonisme aconseguiren les oposicions als partits dinàstics, republicans i carlins, però també els anys en què la política caciquista assolí l'època més àlgida. En el rerefons, la qüestió social condicionava la vida política local. Els milers d'obres i obreres que van quedar

sense feina durant les grans vagues de 1890 i de 1897, i després la de 1900, constituïen una font constant de conflicte i un polvorí que es podia encendre amb la més petita guspira. Les diferents respostes a la conflictivitat social permanent van anar teixint les estratègies dels actors polítics locals i més enllà tot el batec de la vida ciutadana. Paral·lelament, les formes d'expressió política bàsiques de les classes populars no van estar canalitzades per la participació electoral, sinó mitjançant el pamflet, el fulletó i la proclama, i naturalment el míting obrerista.

Durant el darrer decenni del segle XIX, amb la recuperació del sufragi universal masculí gràcies a l'aplicació de la Llei electoral del 26 de juny de 1890, que va suposar l'ampliació del dret de vot de 800.000 electors a cinc milions de ciutadans, la competitivitat s'intensificaria al mateix ritme que ho faria la manipulació governamental. Així com la formalització del procés electoral es ritualitzaria encara més amb la introducció de les urnes de vidre i la presència dels candidats i de notaris en les meses electorals. Igualment, en un evident intent de controlar la legalitat del procés, els presidents de les meses electorals estarien obligats a mostrar als interventors dels distints candidats les paperetes dipositades en les urnes respectives.

En les primeres votacions que se celebraven a Manresa amb la nova normativa electoral, les que tenien com a objectiu l'elecció del diputat a Corts, l'alcalde conservador Pere Arderiu va prendre precaucions en un ban publicat el 29 de gener de 1891. Solament es permetia que es personessin als col·legis els electors que havien d'exercir el seu dret de vot; es prohibia la formació de grups, a la plaça de l'Ajuntament i als carrers adjacents, que impedissin el lliure trànsit dels electors; també es prohibia «el que persona alguna moleste a los electores ofreciéndoles candidaturas, pues de lo contrario, serán consideradas las personas que lo efectúen como autoras del delito de coacción electoral, y como tales puestas a disposición de los tribunales de justicia».¹ Com a màxima autoritat municipal, l'alcalde estava obligat a vetllar per la puresa del sufragi i per la regularitat del procés. No obstant això, tota precaució era insuficient.

Els partits dinàstics, a través dels coneguts mitjans vulneradors de la voluntat dels ciutadans, fabricaven les majories parlamentàries necessàries per l'alternança al poder. Aquesta política oligàrquica exclouïa amplis sectors socials de la participació en la formació de la voluntat política de l'Estat. Les esclertes del sistema eren aprofitades per carlins i republicans, els quals veïen amb impotència com la seva evident i palpable força social no es traduïa en un equiparable nombre de

vots a les urnes. La presència electoral d'aquestes opcions polítiques es va incrementar significativament un cop es va reintroduir el sufragi universal el 1890, encara que simultàniament el frau electoral no solament es va incrementar, sinó també sofisticar.

S'incrementà el protagonisme de les oposicions al sistema, en les quals començà a brillar amb força un nou actor polític, el catalanisme. Aquest moviment va començar a forjar-se un espai dins la vida pública de la Catalunya del moment. A banda del corrent intel·lectual de la Renaixença, les primeres manifestacions catalanistes foren les desenvolupades pel republicanisme federal i el moviment impulsat per la figura de Valentí Almirall.

Situats als anys noranta, aparegué en escena la Unió Catalanista, creada el febrer de 1891 com una federació unitària d'entitats catalanistes i de personalitats individuals, les quals mantenien en comú els elements de catalanitat, la lluita per la llengua catalana i la defensa del programa de les Bases de Manresa. Aquesta gran plataforma catalanista soldarà el catalanisme de Barcelona, representat per la Lliga de Catalunya (successora del Centre Català), amb els incipients nuclis comarcals. Un d'aquests nuclis era precisament el manresà, que estava dinamitzat per la Lliga Regional, entitat fundada el mes de maig de 1890, entre d'altres, pel metge Oleguer Miró i Borràs i pel periodista Lluís Espinalt i Padró. A la primera junta directiva, elegida el juliol d'aquest any, Oleguer Miró hi figurava com a vicepresident, i el gener de 1891 passaria a presidir l'entitat.

Tal com assenyala l'article 2 dels estatuts de la Lliga Regional de Manresa,² signats per l'advocat Marià Vallès i pel jove Lluís Espinalt, l'objectiu principal de l'associació era la regeneració de Catalunya, i la defensa i reivindicació dels seus drets. Els mitjans que els estatuts preveïen per assolir aquest objectiu eren les sessions, l'ensenyança, les publicacions, les conferències i les discussions. Així mateix, en l'article 6 es prohibia explícitament als socis «sostenir conversas contràrias ni ofensivas a la Religió Catòlica, o la moral o a las bonas costums». Quant a l'organització de la vida interna, l'entitat estava dinamitzada per tres seccions: la secció científica, literària i artística; la secció d'agricultura, indústria i comerç, i la secció d'interessos morals i socials (article 30).

L'òrgan d'expressió de l'entitat era el *Setmanari Català* que començà a publicar-se el 29 de maig del mateix any 1890. Després de la sobtada mort de Lluís Espinalt, ocorreguda el juliol de 1895, el metge Oleguer Miró assumí la direcció del setmanari fins a la seva desaparició el 25 de desembre de 1897. Les activitats de la Lliga Regional de Manresa se situaven majo-

1. Ban dictat per l'alcalde Pere Arderiu i Brugués el 29 de gener de 1891, dies abans de la celebració de les eleccions generals de l'1 de febrer.

2. *Estatuts de la Lliga Regional de Manresa*, Manresa, Estampa y Libreria de Joseph Abadal, 1890.

ritàriament dins del terreny històric i cultural amb la finalitat de revitalitzar la llengua i la cultura catalanes.³ Atès que les entitats que s'aplegaven dins la Unió Catalanista menaven una vida força autònoma respecte de la direcció barcelonina, la Lliga Regional de Manresa desplegà unes activitats polítiques de caràcter reivindicatiu, utilitzant per a aquest efecte els mitjans de la publicística, la redacció de manifestos de protesta i la coordinació d'activitats de defensa dels interessos econòmics de la ciutat. El principal acte que organitzà foren les Bases de Manresa al saló de plens de l'Ajuntament de la ciutat.

La valoració que feu la premsa manresana d'aquest esdeveniment fou força desigual, malgrat que tots els òrgans periodístics de l'època conveniren a qualificar les Bases com una fita molt important de la història de Manresa. El setmanari republicà possibilista *La Fraternidad* ressenyava l'inici de l'Assemblea així:

Llegaron los catalanistas en número mayor de 60; anuncióse la Asamblea con profusión; sabíase positivamente que tomarían parte en los debates catedráticos distinguidos, oradores elocuentes, vates ilustres, y sin embargo el pueblo de Manresa no acudió en tropel ni mucho menos a presenciar un espectáculo que reviste en nuestro concepto todos los caracteres de un verdadero acontecimiento.

En canvi, els setmanari carlí *La Voz Manresana* considerava que la concurrència havia estat molt notable, i no se'n va perdre cap sessió, amb la qual cosa en va fer un seguiment exhaustiu del desenvolupament dels debats. Els integristes, escindits del carlisme el 1888, aplaudiren la iniciativa «simpatizando vivamente con los nobles deseos que presiden en general al movimiento catalanista». Per obligació institucional, el portaveu del consistori conservador, presidit per Pere Arderiu, feu una ressenya força àmplia de l'esdeveniment.⁴

La Lliga Regional de Manresa fou una entitat respectada per totes les associacions polítiques i per tots els equips de govern municipal de l'època. Ara bé, tingué adversaris que la criticaren, com els republicans possibilistes que, cal dir-ho, no foren invitats a l'acte d'inauguració de l'entitat el maig de 1890; i també admiradors, com els carlins, que amb ocasió de les eleccions generals de 1891 sol·licitaren formalment el suport dels regionalistes al seu candidat, el fabricant Ignasi Vidal. La Lliga Regional de Manresa no va intervenir directament en les conteses electorals durant

els anys noranta del Vuit-cents. Prou que ho sabien els dinàstics conservadors quan es lamentaven l'any 1892 del fet que els catalanistes no es volguessin integrar en un bloc d'ordre, i de preferir, contràriament, contemplar les eleccions com a mers espectadors. Com a molt, i a proposta de la Unió Catalanista, la Lliga Regional envià dos interventors al districte de Vilafranca del Penedès per defensar-hi la puresa del sufragi i la candidatura del catalanista Joan Permanyer en les eleccions generals de 1898.

Aquesta bel·ligerància en contra de la participació activa en l'àmbit electoral caldria matisar-la quan fem referència a les eleccions municipals. Així, els regionalistes consideraven que per a dur a la pràctica els seus ideals calia començar precisament per aquest nivell de govern, «per no estar les eleccions municipals tan subjectes a les coaccions i arbitriats del govern central, i perquè s'escolleixen varis individus i no només un».⁵ La necessitat de ser presents al Consistori es va veure molt aviat, per bé que directament la Lliga Regional no presentaria candidatures pròpies. Sí que ho feia quan apadrinava o bé candidats carlins o conservadors. En aquest sentit, les prèdiques dels prelats de la diòcesi serien determinants pel que fa a la conscienciació política dels regionalistes. Com a catòlics, tenien uns deures cívics dels quals no calia abdicar, si bé al mateix temps calia ser prudents per tal de no cometre errors induïts per un sistema electoral que consideraven fals i corrupte. En definitiva, compartien amb els carlins la no creença en el sufragi universal i, per extensió, en el sistema parlamentari de govern.

LES ASSOCIACIONS A MANRESA ENTORN DE 1900

JAUME SERRA I CARNÉ
Centre d'Estudis del Bages

La ciutat de Manresa cap a 1900 era eminentment industrial. Al llarg del segle XIX s'hi va desenvolupar una societat que reunia les característiques del capitalisme industrial de les grans fàbriques tèxtils que donaven feina a milers de dones, infants i homes. Però també hi havia una gran quantitat de tallers i de petites fàbriques que d'alguna manera eren auxiliars o complementaven les necessitats de la indústria i de la mateixa ciutat en creixement. Manresa també era un centre comercial i de serveis important que l'abastien a ella i a la seva àrea d'influència. Amb tot, el sector agrícola també hi continuava tenint una presència notable.

La societat manresana era molt complexa. Tenia sectors vinculats a la forma de vida tradicional, però els decisius havien sorgit arran del desenvolupament

3. M. Gemma RUBÍ, *Entre el vot i la recomanació: Partits, mobilització electoral i canvi polític a Manresa (1899-1923)*, Manresa: Angle, 1995, p. 86-87.

4. «A los catalanistas», *La Fraternidad* (3 abril 1892); *La Voz Manresana* (26 març i 2 abril 1892); *La Verdad* (26 març 1892); *El Vigia Manresano* (26 març 1892 i següents).

5. *Setmanari Català* (23 abril 1891).